

memleketinde gerekse diğer ülkelerde çok tanınan araştırmalarının odak noktası da bu alandır. İbrânce'yi, Arapça'yi, Türkçe'yi ve başlıca Avrupa dillerini bilen Baer, ilmî araştırmalarında sosyoloji verilerinden de yararlanmıştır.

Eserleri. 1. *A History of Landownership in Modern Egypt, 1800-1950* (Oxford 1962). Müellif doktora tezi üzerine kurduğu bu ilk eserinde Mısır'da zirai konuları incelemekte ve modern Mısır'ın ekonomik ve politik üst tabakasının oluşumundaki etkisini araştırmaktadır. 2. *Egyptian Guilds in Modern Times* (Jerusalem 1964). Eser Yeniçağ'da loncaların gerileyişini, sosyo-ekonomik hayattaki rollerini ele almaktadır. 3. *Population and Society in the Arab East* (London 1964; İbrânce olarak da basılmıştır). İsrail'de ve İsrail dışındaki üniversitelerde yaygın bir şekilde başvuru alan ders kitabı niteliğindedir; bu eserde onun zaman zaman çelişki gösteren verileri değerlendirmedeki tarafsızlığı dikkati çekmektedir. 4. *Studies in the Social History of Modern Egypt* (Chicago 1969; Arapça olarak da basılmıştır). Bedeviler, köy ağaları, vakıf reformu, fellâhların itaatsizliği, Mısır ceza hukuku, şehirleşmenin başlangıcı, köleliğin ilgası ve belediye idarelerinin doğuşu konularındaki on üç makalesinden oluşan bir eserdir. 5. *Fellah and Townsman in the Middle East, Studies in Social History* (London 1982). Baer'in bu son eseri, başta taşra ve şehir gelişimi olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu ve Arap ülkelerinin son dönemlerindeki sosyal kurumları ve sosyal ilişkileri üzerine birçok karşılaştırmalı araştırmayı ihtiva etmektedir.

Baer İslâmiyet, Osmanlı İmparatorluğu, Arap ülkeleri, Türkiye ve İran araştırmalarıyla ilgilenen İsraili müsteşrikleri bünyesinde toplayan ve ilmî bir kurum olan Israel Oriental Society'nin kurucularından biridir. Bir süre bu kurumun başkanlığını ve neşrettiği iki ilmî derginin de editörlüğünü yapmıştır. Bunlar Kudüs'te İbrânce çıkan *Ha-Mizrah Ha-Hadash* (Yeni doğu) ile önce Kudüs'te, daha sonra Hayfa'da İngilizce çıkan *Asian and African Studies*'tir. Her iki dergi de İsrail'de Ortadoğu tarihi, edebiyatı, dilleri, siyaseti, sosyal ve ekonomik şartlarının araştırılması yönünde kayda değer bir ilgi uyandırmıştır. Bu dergilerde yayımlanan çok sayıdaki makalelerden bazıları bizzat Baer'e aitse de onun

araştırmalarının çoğu muhtelif dillerde olmak üzere yurt dışındaki çeşitli dergi ve ansiklopedilerde yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

AAS, XVII (1983), s. 315-321 (Baer'in basılmış eserlerinin listesi); Gad G. Gilbar, "Notes and Communications, in Memoriam: Professor Gabriel Baer, Berlin 1919-Jerusalem 1982", *JMES*, XV/1 (1983), s. 129-130; Jacob M. Landau, "Gabriel Baer, an Obituary", *Isl.*, LXI (1984), s. 8-9.

JACOB M. LANDAU

BÂGANDİ

(bk. İBNÜ'İ-BÂGANDİ).

BÂĞİ

(bk. BAĞY).

BAGİRMİ

Orta Afrika'da kurulan eski bir İslâm devleti ve bugün Çad Cumhuriyeti'nde bir bölge.

Çad gölünün güneydoğusu ve Şari nehri'nin doğusunda yer alır; bölgenin eski tarihi bilinmemektedir.

XVI. yüzyılın başlarında Bagirmi bölgesinde yaşayan göçebe putperest Kenkâ (کنكا) kabilesi, Birni Besi liderliğinde (1522-1536) Çad gölünün 200 km. doğusunda kalan Masinya'da güçlü bir devlet kurdu. İslâmiyet'in bölgede yayılması, XVI. yüzyılın başlarında Fülânî kabilesinden bir şeyhin müridleriyle birlikte hacca giderken Masinya yakınındaki Bidi'ri'de (Bidden) bir zâviye açmasıyla başladı. Bunun yanında komşu Bornu Devleti'nin de İslâm'ın Bagirmi'ye yayılması ve kökleşmesinde büyük ölçüde katkısı olmuştur. Buradaki faaliyetler sonucunda Müslümanlığı kabul eden Bagirmi Devleti'nin dördüncü hükümdarı Sultan Abdullah Hac (1568-1608) bazı müesseseleri İslâmileştirmeye çalıştıysa da halk arasında eski putperest inançlar büyük ölçüde yaşamaya devam etti. Mbang unvanını alan Sultan Abdullah monarşik bir yönetimle devletin gücünü arttırdı. Ancak bir ara, İdris Alavma olarak bilinen Bornu Sultanı İdris b. Ali (1570-1602) düzenlediği çeşitli seferler sonunda Bagirmi'yi hâkimiyeti altına alarak vergiye bağladı. Fakat bu durum fazla sürmedi, Alavma'nın ölümünden sonra Bagirmi yine istiklâline kavuştu (1603). Bu dö-

nemde Bornu'dan bir grup din âlimi Bagirmi'ye göç etti.

Barma da denilen Bagirmililer'in halk olarak teşekkül etmesi XVI. yüzyıla rastlar. Kenkâ kabilesinin bölgedeki diğer yerli kabilelerle ve özellikle Yemen'den gelen Araplar'la karışması sonucu Barma adı verilen bir etnik grup oluştu. Bagirmililer'in çevrede bulunan kabileleri hâkimiyetleri altına alarak genişlemesi, komşuları Bornu ve Veday devletlerinin tepki göstermelerine yol açtı. Bu dönemden sonra Bagirmi'nin tarihi bu devletlerle yapılan mücadelelerle devam etti ve sonunda Bagirmi yine Bornu'nun nüfuzu altında kaldı.

Sultan Muhammed el-Emîn (1751-1785), Bornu hâkimiyetine karşı bağımsızlığını ilân etti ve halkın İslâmiyet'i benimsemesi için gayret gösterdi. Onun zamanında devlet altın çağını yaşadı. XVIII. yüzyılda Bornu'nun bölgedeki hâkimiyeti azalınca Bagirmi güney ve güneydoğuya doğru akınlarda bulundu ve elde ettiği kölelerin ticaretinden oldukça zenginleşti. Muhammed el-Emîn'den sonra gelen Sultan Abdurrahman Gavarang'in (1785-1806) İslâm'a uymayan hareketleri, Veday Sultanı Abdülkerim Sabûn'un Bagirmi'ye saldırmasına bir bahane teşkil etti. Sultan Sabûn başşehir Masinya'ya girdi ve şehri yağmalayıp halkını köle olarak Veday'a götürdü (1806). Bagirmi bundan sonra Bornu ve Veday arasında cereyan eden mücadelelerden etkilenildi. XIX. yüzyılda bu iki devlet Bagirmi'nin kendilerine bağlı olduğunu iddia ettiler ve Bagirmi bazan Bornu, bazan da Veday'ın hâkimiyeti altında kaldı. Her saldırı sırasında halkın köleleştirilmesi Bagirmi'yi bir köle kaynağı haline getirdi.

Bagirmi Devleti XIX. yüzyıl ortalarında, biri başşehir Masinya bölgesinde Barmalılar, Çad Arapları ve Fülânîler'den oluşan toplulukların oturduğu ve merkeze bağlı olarak yönetilen, diğeri güneyde bulunan ve yıllık vergi ödeyerek muhtariyet kazanmış etnik grupların oturduğu bölge olmak üzere iki yönetim bölgesine ayrıldı. Bu yüzyılda sürekli savaşılar Bagirmililer'i ticaret ve ziraat merkezine olan şehirlerinin etrafını surlarla çevirmeye sevketti. Devletin başında bulunan Osman Burkomanda (1807-1846), Abdülkadir (1846-1858) ve oğlu Muhammedu'nun (Ebû Sikkîn, 1858-1870; 1882-1894) Bornu ve Vedaylar'a karşı bağım-

sızlık çabaları sonuçsuz kaldı; 1870'te ülke Vedaylar tarafından tekrar işgal edilip yağmalandı. Bu dönemde İslâmî anlayışın zayıflaması üzerine Sokotolu bazı müslüman âlimler bölgeye gelerek irşad faaliyetlerinde bulundular.

Ebû Sikkîn'in yerine Bagirmi sultanı olan II. Gavrang, Bornu'yu hâkimiyeti altına alan Râbih b. Zübeyr'in hücumlarına mâruz kaldı. 4 Şubat 1894 tarihinde Fransa ile Almanya arasında imzalanan ve Çad gölü çevresinin paylaşılmasını sağlayan bir antlaşmaya göre Bagirmi Fransız nüfuz alanına bırakıldı. Bu durum karşısında Gavrang Fransa ile mecburen bir himaye antlaşması yaptı (1897) ve buna şiddetli tepki gösteren Râbih'in Bagirmi'yi işgale yönelmesi üzerine kendi eli ile başşehri Masinya'yı yaktı. Himaye antlaşması gereği Fransızlar Râbih'i Bagirmi'den çıkarmak için saldırıya geçtiler ve 1900'de onu yenerek bölgenin tamamını kontrolleri altına aldılar. 1903'te imzalanan yeni bir antlaşma ile sultan, Şari nehrinin sol tarafındaki topraklar üzerinde hâkimiyet iddiasından ve köle ticaretinden vazgeçti.

Bagirmi 1910'da Fransız Ekvatorial Afrika'sının sınırları içinde kaldı ve Fransızlar burayı I. Dünya Savaşı sırasında Kamerun'da bulunan Almanlar'a karşı bir üs olarak kullandılar. Bundan sonra Bagirmi Fransızlar'ın Çad askerî bölgesinin kontrolüne girdi, ancak yerli yöneticiler tarafından idare edildi. Gavrang ölünce yerine Abdülkadir (1918-1935) geçti. Bagirmili liderler Çad'ın bağımsızlık öncesi ve sonrasında önemli roller üstlendiler.

Bugün Çad Cumhuriyeti'nde Şari-Bagirmi olarak bilinen bölgenin yüzölçümü 82.910 km², nüfusu 719.000'dir (1984). Bozkır bitki örtüsünde bir plato olan bölge yarı kurak sayılmasına rağmen güneşli doğru çok verimlidir. Bu topraklarda darı, susam, çeltik ve pamuk üretimi yapılır. Bölge arıcılıkta ve siğir, devekuşu yetiştirilmesinde Çad genelinde önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Barth, *Travels and Discoveries in North and Central Africa (1849-1855)*, Gotha 1858, III, 410, 432; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1204-1205; G. Nachtigal, *Sahara und Sudan*, Graz 1967, II, 539-765; H. D. Nelson — M. Dobert, *Area Handbook for Chad*, Washington 1967, s. 28-29, 59, 60; H. Deschamps, *Keşifler Tarihi* (trc. Tanju Gökçöl), İstanbul 1974, s. 85, 86; a.mlf., *L'Afrique Noire Precoloniale*, Paris 1976, s. 74; *The Cambridge Encyclopedia of Africa* (nşr. Roland Oliver), London 1987, s. 79, 470; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 104-105, 159-160; Abdurrahman Ömer el-Mâhî, *Teşâd*, Kahire 1982, s. 17; R. V. Weekes, *Muslim Peoples*, Westport 1984, II, 109-113; J. S. Trimmingham, *A History of Islam in West Africa*, Oxford 1985, s. 136-138, 213-215; Mahmûd Şâkir, *Teşâd*, Dimaşk 1408/1988, s. 41-42; Humphrey Fisher, "Batı ve Merkezi Sudan ile Doğu Afrika (trc. Kemal Kahraman)", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1989, III, 245, 259-261; Bustânî, *DM*, V, 116; Muhammed Salih Muhammed Eyyub, "Cüzûrû's-sekâfeti'l-'Arabiyye fi vasa'î İfrîkiyâ", *eş-Şekâfû'l-'Arabiyye*, sy. 11-12, Trablus 1989, s. 48-61; R. Capot-Rey, "Bagirmi", *El²* (İng.), I, 910.

RIZA KURTULUŞ

BAĞA

Süsleme sanatlarında ve küçük eşya yapımında kullanılan deniz kaplumbağası kabuğu.

Eski Türkçe'de *baka* şeklinde bulunan ve önceleri yalnız "kurbağa" anlamında kullanılan kelimenin aslı Sanskritçe *bheka*'dır (Farsça *bek / vek*). Daha sonra kaplumbağaya da kabuğundan çıkarılmış halinin kurbağaya benzemesi sebebiyle aynı isim verilmiş, ikisini birbirinden ayırt etmek için de ilkinde *kur(u) + baka* "sade, çıplak bağa", ikincisine *kaplu(m) + baka* "kaplı, kabuklu bağa" denilmiştir. Mevcut yazılı belgelere göre tek başına *bağa* kelimesi XIV. yüzyıldan itibaren daha çok kaplumbağa kabuğu anlamında kullanılmaktadır.

En makbul bağa, deniz kaplumbağalarının *eretmochelys imbricata* türünün kabuklarından elde edilir. 50-90 cm. arasında boyları olan bu kaplumbağalar en fazla Güney Pasifik ve Karayip denizlerinde bulunur. En güzel renklere sahip ve

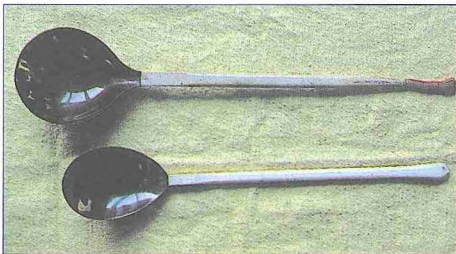

I. Ahmed'in bağa ve sedef kakmalı tahtı (Topkapı Sarayı Müzesi, Envanter, nr. 1652)

en şeffaf bağa plakaları teknenin özellikle tepe kısımlarından çıkarılır. Tepe de beş, eteklerde dört kat halinde bulunan, ortalama 14-15 cm. boyutlarında kareye yakın ovalleşmiş dikdörtgen şekilli plakalar, genellikle mermer hâreli koyu kahverengi, kızıl kahverengi ve kırmızı renklerde olmaktadır; en makbul renk yeşile dönüşen sarı damarlı koyu kahverengidir.

Bağa boynuz karakteri taşımakla birlikte ondan biraz daha serttir ve daha dikkatli bir çalışma ister. Damarsız, dolayısıyla her noktayı aynı sertlik derecesinde olduğu için işlenirken aletlere karşı farklı direnç göstermez ve tornada liflenmez; çok iyi perdah kabul eder. Diğer boynuzsuz maddeler gibi sıcaklıktan etkilenir ve bu özelliğinden ötürü hayvanın teknesinden ısıtılarak çıkartılan ince plakalar yine ısıtılıp kalıp içinde sıkıştırılmak suretiyle çeşitli küçük eşyanın yapımına elverişli şekillere, meselâ tesbih yapımı için çekime uygun çubuk haline getirilebilir. Ayrıca değişik sayıda plaka veya kırıntı eritilip preslenerek büyük parçalar elde edilebilir. Ancak erime sırasında bağanın renkleri koyulaşır ve hâreler çok girift bir hal alarak tabii güzelliğini kaybeder.

Mevcut buluntulara göre bağa ilk defa Mısır'da kakmacılık sanatında kullanılmış ve oradan Romalılar'a geçmiştir. Fakat Ortaçağ Avrupası'nda pek çok eski sanat dalı gibi kakmacılık da unutulmuş ve daha sonra tekrar Doğu'dan alınmıştır. Özellikle İslâm ülkelerinde en tutulmuş süsleme sanatlarından olan kakmacılık Rönesans devrinde Sicilya üzerinden İtalya'ya girmiş ve Arapça'daki adı *tersîc* de aynen benimsenmiştir (İtalyanca *tarsia* "kakma süs", *intarsia* "kakmacı-

İki bağa tesbih ve iki bağa kaşık (Ahmet Düzgünhan koleksiyonu)